

Církevní správa

Církevní správa římskokatolické církve získala ve středověku vícestupňový hierarchický charakter. Na čele stál papež, jako nejvyšší autorita v duchovních otázkách, jemu bezprostředně podléhala arcibiskupství, která pod sebou měla několik (nejméně dvě) biskupství. Nejnižší článek církevní správy pak představovala farní síť, respektive jednotlivé fary. Samostatnou církevní provincií podléhající pouze papežství tvořila arcibiskupství v čele s metropolitou.

V nastíněné hierarchii s neexistovala od vzniku křesťanství, ale vyvinula se v průběhu staletí. Historicky nejstarší správní jednotkou se stala biskupství, jež existovala již v raně křesťanském období. Mladšího původu je farní systém, jehož počátky souvisely s šířením křesťanství z měst na venkov v raném středověku. Mladší jsou též arcibiskupství, jež nahradila v *římskokatolické církvi* původní patriarcháty. *Papežství* (viz) usilovalo o svůj primát teoreticky již od 5. století, do čela výkonné církevní správy se však dostalo až po tzv. gregoriánské reformě, jež proběhla ve druhé polovině 11. a na počátku 12. st., přičemž o suverénním a skutečně správním postavení papežů v celé *římskokatolické církvi* (viz) můžeme hovořit až od konce 12. st. Vývoj církevní správy na území *římskokatolické církve* nebyl zcela jednotný. V zemích s dlouhou církevní tradicí se její struktury vyvinuly dříve, než v oblastech, které křesťanství přijímaly až v průběhu středověku. V praxi záleželo na specifických podmínkách každé země, kdy a jakým způsobem se systém církevní správy formoval.

Před vznikem přemyslovského státu představovaly Čechy misijní oblast salzburského arcibiskupství, křesťanské ideje pronikaly na naše území z biskupství v Pasově, v Řezně a také ze sousední Moravy, kde přijal křest první český kníže Bořivoj. Od přelomu 9. a 10. st. se Čechy staly součástí rezeňské diecéze. O vznik pražského biskupství se zasloužil kníže Boleslav I; k jeho realizaci však došlo až za jeho syna Boleslava II. (973, obsazeno 976). Biskupství vzniklo jako součást mohučské arcidiecéze a zahrnovalo celý tehdejší přemyslovský stát. Pražský biskup byl až do konce 12. století chápán jako kaplan vládnoucího knížete; jeho volba se oficiálně dala na kolokviích, hlavní slovo v obsazování úřadu však patřilo většinou panovníkovi. Investituru prováděl císař či římský král, od 1212 český král, nového biskupa tradičně světil mohučský metropolita. Biskupův poradní orgán představovala katedrální kapitula, pomocnými hodnostáři se stali sufragáni (světící biskupové). 1063 založil Vratislav II. pro správu Moravy biskupství v Olomouci, oddělil jeho území z pražské diecéze.

Nižší správní jednotku raného českého státu představovaly tzv. velkofarnostní obvody, jejichž systém se zcela kryl se státní správou, tzv. *hradskou soustavou* (viz). Velkofarnostní kostely obdařené farními právy působily v rámci knížecích správních hradů. Spravoval je arcikněz spolu s několika kleriky. Hustota kostelů v nejstarší době byla tak malá, že mohla sloužit pouze knížeti, jeho rodině a nejvyšším úředníkům.

Od 11. st., s velkým nárůstem ve 12. st., začaly v Čechách vznikat soukromé kostely stavěné velmoži. Soukromé kostely neměly farní práva, směly se v nich konat bohoslužby, ale nemohlo se ani křtít, ani pohřbívat. Kostel zůstal majetkem zakladatele a jeho potomků, kteří jediní mohli rozhodovat o tom, který kněz zde bude působit. Biskupství nemohlo do obsazování soukromých kostelů nijak zasahovat.

První snahy o získání vlivu na chod církve jsou spojeny se vznikem instituce arcijáhensství, jež měly fungovat jako kontrolní orgány biskupa. Vznikly nejprve v olomoucké diecézi, kde je založil ve 30. letech 12. st. biskup evropského rozhledu Jindřich Zdík (1126-1150), v pražské až v 60. letech 12. st. za biskupa Daniela I. (1148-1167). Skutečný zápas o samostatnost české církve zahájil biskup Ondřej I. (1214-1224) nedlouho po svém návratu ze IV. lateránského koncilu, kde se setkal s výsledky gregoriánské reformy (viz *římskokatolická církev*). Boj, podporovaný na straně církve papežem Honoriem III. (1216-1227) skončil posílením církevních práv. Tzv. privilegium české církve vydané 1222 Přemyslem Otakarem I. zaručovalo imunitu církevních statků (plné vlastnictví nad půdou a poddanými) a soudní exempci duchovenstva, které se tak definitivně konstitovalo jako samostatný stav. V oblasti duchovní správy získal biskup právo jmenovat i odvolávat kleriky, čímž dosáhl základní vliv na správu diecéze. Práva a svobody církve deklarované 1222 se v praxi realizovaly jen postupně, k jejich plnému prosazení v celé zemi došlo až na počátku 14. st.

Změnu církevní správy provázela vznik farní sítě, jež se začala postupně tvořit od konce 12. st, kdy zanikla velkofarnostní organizace. Vznik farního systému byl pozvolný, k ustálení hranic jednotlivých obvodů docházelo v průběhu 13. století a k jeho úplnému dotvoření až na počátku 14. st. Jako mezičlánek mezi jednotlivými farnostmi a biskupstvím se od 13. st. začala tvořit děkanství. Do této správní sítě byly různým způsobem včleněny další církevní instituce, především *kapituly* a *kláštery*, které se však od samého počátku snažily získat co největší míru samostatnosti.

1344 bylo pražské biskupství povýšeno na arcibiskupství (prvním arcibiskupem se stal Arnošt z Pardubic) a v Litomyšli založeno nové biskupství. Praha se tak stala metropolí podřízenou přímo papežství. České království se ve srovnání se sousedními zeměmi dočkalo církevní nezávislosti velmi pozdě (Polsko, Uhry již kolem 1000). V rámci Zemí Koruny české

se jednotná církevní správa týkala jen Čech a Moravy, ostatní země spadaly do jiných církevních provincií. Pokus podřídit vřatislavské biskupství Praze se nezdařil.

Zásadní změnu správního systému církve v Čechách (nikoliv na Moravě) přineslo husitství. Vyhánění katolických farářů a jejich nahrazování stoupenci kalicha, proběhlo všude tam, kde měli husiti převahu. Přestupem arcibiskupa Konráda z Vechty k husitství (1421) přešla správa katolické církve na pražskou metropolitní kapitolu u sv. Víta a jejím prostřednictvím na generální vikáře, kteří pokračovali od 1421 ve své činnosti v Žitavě. Administrátorem se stal olomoucký biskup Jan Železný, po něm jeho nástupce Kuneš ze Zvole, od 1434 zůstalo biskupství až do 1561 neobsazeno; správu pražského arcibiskupství řídili administrátoři z řad pražské kapituly. Litomyšlské biskupství de facto zaniklo 1421, až do 70. let 14. st. však existovali, byť jen titulární, litomyšlští biskupové.

V letech 1420-1452 žily vedle sebe dvě husitské církve, pražská a tábořská. Pražská církev, konzervativnější, lpěla na církevní kontinuitě a legitimitě (apoštolská posloupnost). Spravoval ji nejprve arcibiskup Konrád z Vechty (+ 1431), jeho postavení však bylo spíše nominální, vlastní správa spočívala na kněžských synodách jako kolektivním orgánu vedení. Po smrti Konráda z Vechty stanul v čele pražského husitského duchovenstva Jan Rokycana, od 1435 zvolený arcibiskup. Tábořští husité zvolili 1421 svým biskupem Mikuláše z Pelhřimova (zv. Biskupec), jenž vedl tábořskou církev až do jejího zániku 1452. I v tábořské církvi hrály hlavní roli kněžské synody.

Dohoda českých stavů s králem Zikmundem předpokládala uspořádání náboženských poměrů v jednotné církevní organizaci pod vedením pražského arcibiskupa, v níž by kališníci i katolíci měli zaručenu svobodu vyznání. Po té, co kurie odmítla volbu Jana Rokycany arcibiskupem, došlo na Zikmundův příkaz k volbě dvou administrátorů. Rokycana vytvořil správní centrum kališnické církve tzv. Dolní konzistoř při týnské faře na Starém Městě Pražském, již se po pádu Tábora (1452) musela podřídit tábořská církev. Horní konzistoř na Pražském hradě spravovala až do 16. st. církve katolickou.